

**NÁVRH NA OBNOVU NÁSTROJOVEJ ČASTI ORGANA V KOSTOLE
SV. ŠTEFANA KRÁĽA V JABLONICI**



1.OPIS NÁSTROJA

Objekt: Rímsko-katolícky sv. Štefana Kráľa, Jablonica
Staviteľ: Martin Šaško senior
Rok postavenia: 1844
Umiestnenie organa: západná empóra kostola
Vzdušnice: zásuvkové (Schleiflade)
Traktúry: mechanické
Opravy a prestavby:¹ 1968 – Otokár Vážanský, Nitra
1986 – M. Mayer a M. Jablonský, Bratislava

1. 2. DISPOZÍCIA ORGANA²

<u>I. (Hauptwerk)C - f³:</u>	<u>II. (Positiv) C - f³:</u>	<u>Pedal, C - c¹:</u>	³		
Bordun ⁴	16´	Flauta major ⁵	8´	Principalbass	16´
Principal ⁶	8´	Salicional	8´	Octavbass	8´+ 8´
Flauta amabile ⁷	8´	Principal ⁸	4´		
Portunal ⁹	8´	Flauta minor	4´	<u>Pedal, C - c⁰:</u>	¹⁰
Quintatön	8´	Salicet ¹¹	4´	Subbass	16´
Unda maris	8´+ 4´	Oktáva	2´	Apertabass	8´+ 4´
Octava ¹²	4´			Oktávbas	4´
Flauta minor	4´			Cornettbass ¹³ 3x	5 ¹ / ₃ ´
Quinta - Octava ¹⁴	2 ² / ₃ ´+ 2´				
Mixtúra major 6x	2´				
Mixtúra minor 4x ¹⁵	1 ¹ / ₃ ´				

Pomocné zariadenia:

Manuálová spojka

Superspojka I. man. od h⁰ (manubrium pod klaviatúrou I. man.).

Tremulant Positiv (vnútrokanálový)

¹ MAYER, M. A. *Martin Šaško a jeho organárska škola*. Bratislava: Hudobné centrum, 2003. 203s. ISBN 80-88884-47-0, s.74.

² Názvy registrov podľa: GERGELYI, O., Wurm, K. *Historické organy na Slovensku*. Bratislava: Opus, 1982. 367s. ISBN 80-7093-005-5, s.301

³ S krátkou veľkou oktávou.

⁴ C - H trsm. Portunal 8´, od c⁰ drevené kryté píšťaly.

⁵ V celom rozsahu drevené kryté píšťaly.

⁶ C - h⁰ v prospekte.

⁷ Drevené otvorené píšťaly.

⁸ C, D - f⁰ v prospekte.

⁹ Drevené otvorené píšťaly.

¹⁰ Tieto registre teda v rozsahu pedálu repetujú na c⁰. Rozsah vzdušnice je chromatický.

¹¹ Drevené otvorené píšťaly.

¹² C - h⁰ v prospekte.

¹³ C: 5¹/₃´ (drevené otvorené), + 2²/₃´+ 2´ (organový kov).

¹⁴ 2 píšťaly v prospekte.

¹⁵ Označená ako Cornet 4x 2²/₃´.

1. 3. TECHNICKÉ RIEŠENIE A USPORIADANIE NÁSTROJA

Organ je situovaný do troch skriň na novej empore, ktorá vznikla pre tento organ. V dvoch väčších skriňach je situovaný Hlavný stroj (delený na C a Cis stranu). Jeho vzdušnice zaberajú cca $\frac{2}{3}$ skriň od stredy nástroja. Vedľa nich sú situované vzdušnice pedálu (opäť delené na C a Cis stranu), ktoré zaberajú zvyšnú časť skriň po ich vonkajšiu stranu. Rozsah týchto vzdušnic je C - c⁰, teda 13 tónov chromaticky. Ďalšie vzdušnice Pedálu sú situované do oblúkov za týmito organovými skriňami. Stoja na nich registre Principalbass a Octavbass (C a Cis strana). Rozsah vzdušnic je C - c¹ s krátkou veľkou oktávou, teda 21 tónov.

Vzdušnica Pozitívu stojí v strednej skriňi na ktorú zozadu bezprostredne nadväzuje hrací stôl. Vzduch pre nástroj zabezpečuje novší plavákový mech situovaný za pravú organovú skriňu. Jeho súčasťou je aj čerpačný mech ovládaný pákou. Nevyhovujúce čerpadlo vzduchu je vedľa mechu napravo.



Celkový pohľad na organ (2016)

2. Z HISTÓRIE ORGANA V JABLONICI

2.1. MARTIN ŠAŠKO SENIOR

Martin Šaško (*28. 4. 1807 Brezová pod Bradlom, † 20. 2. 1893 Brezová pod Bradlom) „sa vo všeobecnosti považuje za vedúcu osobnosť slovenského organárstva 19. storočia. Jeho vývoj ovplyvnil najmä prostredníctvom svojej rozsiahlej a dlhodobej tvorby, keď počas takmer piatich desaťročí postavil okolo sto nových nástrojov, pričínal sa o zavedenie viacerých novinek a pokrokových trendov do slovenského organárstva. V jeho dielni sa vyučilo niekoľko vynikajúcich organárov.“¹⁶

2.2. ORGAN V JABLONICI

Organ postavil Martin Šaško v roku 1844 ako svoj prvý dvojmanuálový organ. Kontrakt a podrobnejšie správy o tomto nástroji chýbajú. Organ obdivoval ostrihomský prímas Ján Scitovský pri návšteve v r. 1850 a v časopise Cyrill a Method to 17. augusta 1850 napísali o ňom: „Je to chrám nádherný, čistotný, zlatem a stříbrom obohacený, mající organ, kerému člověk páru tak lehkó nenajde.“¹⁷



Výskyt drevokazného hmyzu v kostole.

¹⁶ MAYER, M. A. *Martin Šaško a jeho organárska škola*. Bratislava: Hudobné centrum, 2003. 203s. ISBN 80-88884-47-0, s.10

¹⁷ : GERGELYI, O., Wurm, K. *Historické organy na Slovensku*. Bratislava: Opus, 1982. 367s. ISBN 80-7093-005-5, s.301

3. 2. VZDUŠNICE

Všetky vzdušnice sú lokálne napadnuté drevokazným hmyzom, silne znečistené prachom, časť ventilov najmä v Hlavnom stroji je netesná. Zásuvky netesnia a „podfukujú“. Šaško zrejme omylom orientoval vyberateľné výplne ventilových komôr Hlavného stroja smerom do kostola. Odtiaľ je však prístup bez stavby lešenia nereálny. „Oprava“ preto spočívala v navrtaní tónových kanciel zo spodnej strany, aby tak vzduch, ktorý ventil aj pri zavretom stave prepúšťa, mohol uniknúť. Netesnosť bola však v mnohých prípadoch tak silná, že dier bolo potrebné niekoľko, takže pri stlačení klávesu a plnom otvorení ventilu väčšina vzduchu unikne a píšfaly neznejú, resp. znejú slabo a podladene. Práve z tohto dôvodu je hra na Hlavnom stroji prakticky nemožná, najmä pri zapnutí viacerých registrov. Píšfálnice a lavičky sú lokálne napadnuté drevokazným hmyzom a silne znečistené prachom.



*Spodná strana vzdušnice Hlavného stroja s „odfukmi“.
Tie boli nutné pre netesnosť ventilov, ktoré sú bez lešenia neprístupné.*

3. 3. MECHY A VZDUCHOVÝ SYSTÉM

Pôvodný mech sa nezachoval, nahradil ho plavákový mech s čerpacím mechem rovnakej konštrukcie. Pravdepodobne sa jednalo o dvojfaldový rovnobežne stúpajúci mech s oboma faldami dnu. Súčasný plavákový mech stojí na mieste pôvodného. Mech bol pred časom prekožovaný koženkou. Vzduchovody sú zachované pôvodné, lokálne napadnuté drevokazným hmyzom a znečistené prachom.



Nepôvodný plavákový mech na mieste starému mechu.

3. 4. HRACÍ STÔL

Hrací stôl organa je súčasťou pozitívu. Obloženie kláves bolo pôvodne z prírodnej kosti, neskôr bolo vymenené za plast. Registrové manubriá na vyťahovanie sú po stranách manuálových klaviatúr. Pôvodne boli do čiel manubrií osadené smaltované terčíky s názvami registrov lemované mosadzným krúžkom. Tieto sa nezachovali, v súčasnosti sú tu nalepené papierové krúžky s názvami registrov písanými na písacom stroji. Vnútorne časti hracieho stola sú napadnuté drevokazným hmyzom, kožené časti (dorazy kláves, spojka atď.) sú stvrdnuté alebo vypadané.

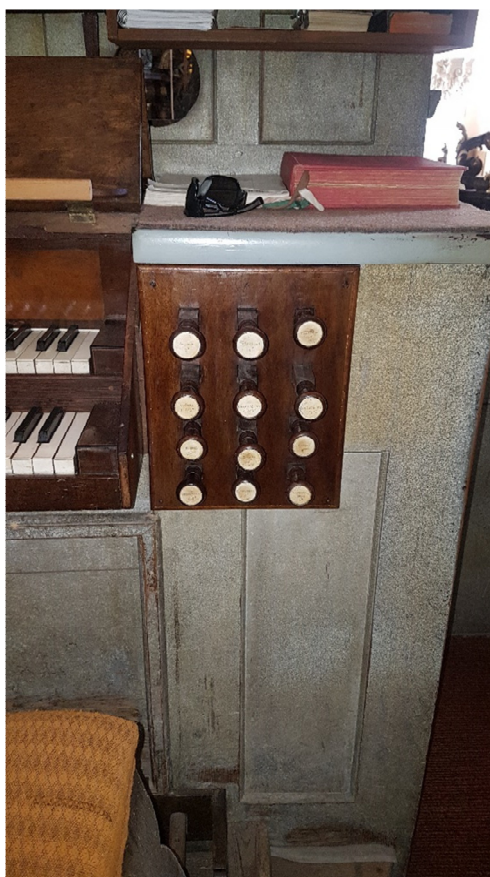
Manuálová spojka je riešená typicky pre M. Šaška - v pohyblivej (otáčavej) osi sú nad každým klávesom Hlavného stroja umiestnené kolíky, ktoré, ak sú vo zvislom smere (spojka zapnutá), tlačia na horné klávesy Pozitívu. Okožovanie kolíkov je zodrané, resp. vypadané. Superspojka prvého manuálu je v súčasnosti odpojená a nefukčná.



Celkový pohľad na hrací stôl.



Firemný štítok Martina Šaška a klávesy II. man. s nepôvodným celuloidovým poťahom dlhších kláves.



Pôvodné registrové manubriá ochudobnené o smaltované terčičky s názvami registrov lemované mosadznými krúžkami.

3. 5. ORGANOVÁ SKRIŇA

Skriňa nástroja je lokálne napadnutá drevokazným hmyzom a znečistená prachom. Povrchová úprava skrine je pôvodná, na miestach kde dochádzalo k oteru (v okolí hracieho stola) je polychrómia zodraná.

3. 6. KOVOVÉ PÍŠŤALY

Všetky kovové píšťaly vrátane prospektových sú pôvodné. Píšťaly sú silne znečistené prachom. Ústia píšťal sú deformované po neodbornom ladení, no nie sú dotrhané. Prospektové píšťaly (najmä väčšie) sa v nohách bortia, časť píšťal prospektu dostupná z chóru je deformovaná po zásahu akejsi „dobrej duše“, ktorá ich mala potrebu v nohách stlačiť.



Silne znečistené a ladením poškodené píšťaly Hlavného stroja.

3. 7. DREVENÉ PÍŠŤALY

Všetky drevené píšťaly sú pôvodné, niektoré napadnuté drevokazným hmyzom. Píšťaly sú silne znečistené prachom, sčasti aj farbou po maľovaní kostola.



Znečistené píšťaly registra Principalbass 16'.



Drevené píšťaly pedálu (vľavo Octavbass 8' + 8') vpravo Subbass 16'.

3. 8. INTONÁCIA A LADENIE

Pre extrémne znečistenie ale aj netesnosť vzdušníc je nástroj silne rozladený a rozintonovaný. Pri drevených píšťalách je zdrojom chýb v intonácii aj napadnutie drevokazným hmyzom. Podľa zbežnej prehliadky výrezov a otvorov v nohách píšťal však môžeme konštatovať, že nedošlo k zásadnejšej zmene intonácie pôvodných píšťal z r. 1844.

4. NÁVRH NA OBNOVU NÁSTROJOVEJ ČASTI ORGANA

4. 1. ZÁMER A CIEĽ OBNOVY

Cieľom obnovy nástroja bude prinavrátiť sa k pôvodnej zvukovosti nástroja z r. 1844. Tá, našťastie, nebola žiadnymi zásahmi pozmenená. Po dôkladnej oprave všetkých častí nástroja, oprave intonačných chýb a naladení by tak opäť mal zaznieť v plnej kráse zvuk organa Martina Šaška z raného obdobia jeho tvorby.

4. 2. TRAKTÚRY

Všetky časti traktúr (abstrakty, hriadeľové dosky, konštrukčné prvky) budú demontované a očistené. Drevené časti budú umyté vlhkou handrou a následne impregnované v prípravku Lignofix - Varhany od renomovaného českého výrobcu. Všetky kožené výstelky v spojoch traktúr budú vymenené. Chýbajúce alebo neopraviteľné časti budú nahradené replikami. Napokon budú traktúry nanovo zmontované a vyregulované.



Hriadeľová doska C strany Hlavného stroja.

4. 3. VZDUŠNICE

Po očistení vzdušníc a ich častí (píšťalnice, lavičky) od nečistôt (suchou parou) a budú demontované ventilové komory. Opraví, resp. vymení sa papierovanie pri otvoroch pre tónové ventily, netesné ventily budú nanovo prekožované. Tesnenie medzi vzdušnicou a zásuvkou prostredníctvom kože bude vymenené.



Bočný pohľad na vzdušnicu Cis strany Hlavného stroja.

Pulpety (prechodové tesnenie pre traktúry medzi ventilovou komorou a vonkajškom vzdušnicou) dostanú nové okožovanie. Všetky časti vzdušnic budú vyčistené tlakom vzduchu, v prípade potreby budú vymenené prepážky medzi tónovými kancelami. Nezvratne poškodené časti (najmä v prípade lavičiek) budú nahradené replikami. Všetky časti budú impregnované proti drevokaznému hmyzu a hubám prostriedkom Lignofix - Varhany. V prípade poškodenia drevokazným hmyzom budú časti vzdušnic, lavičky či píšťalnice spevnené ponorom do prípravku Solakryl.

4. 4. MECHY A VZDUCHOVÝ SYSTÉM

Pre nedostatok finančných prostriedkov sa obnova bude týkať samotného mechu len minimálne. Mech sa rozoberie, dôkladne vyčistí, prekontroluje sa tesnosť spojov medzi mechom a vzduchovodom. Preventívne bude vnútorná časť mechu impregnovaná proti drevokaznému hmyzu a hubám. Bude nutná výmena nevyhovujúceho čerpadla vzduchu a regulátora (nové čerpadlo bude od renomovanej maďarskej firmy Koenyves és Fia).



Vzduchový systém pod „veľkou vzdušnicou“ pedálu na Cis strane.

4. 5. HRACÍ STÔL

Vnútorne časti budú demontované, očistené, kožené výstelky spojov traktúr vymenené. Všetky časti budú impregnované proti drevokaznému hmyzu a hubám prípravkom Lignofix – Varnahy. Poťah celých (dlhších) klávesov bude obnovený z prírodnej kosti. Bočný chod manuálových klávesov bude nanovo vyregulovaný. Rovnako bude opravená aj manuálová spojka a obnovená Superspojka Hlavného stroja. Zapínanie motora bude realizované tak, aby nenarúšalo hrací stôl – ideálne na inom mieste v blízkosti organistu.

4. 6. ORGANOVÁ SKRIŇA A KONŠTRUKČNÉ ČASTI ORGANA

Z vnútornej strany bude skriňa nástroja očistená vysávaním a mierne vlhkou handrou. Následne bude niekoľkonásobne impregnovaná náterom proti drevokaznému hmyzu a hubám. Bolo by nanajvýš vhodné obnoviť polychrómiu hracieho stola a Pozitívu v miestach, kde prišlo k jej zodraniu oterom návštevníkov chóru. Túto prácu však musí vykonať reštaurátor, člen Komory reštaurátorov. Práce reštaurátora skrine nie sú zahrnuté v rozpočte.

Bude nutné vymeniť podlahu na chóre, pod ktorou vedú traktúry. Dosky sú po rokoch zodrané, zoslabené a napadnuté drevokazným hmyzom. Preto sa prehýbajú a sú rizikom ako pre traktúry organa vedúce pod nimi, tak aj pre návštevníkov chóru.

4. 7. KOVOVÉ PÍŠŤALY

Všetky budú očistené najprv silným tlakom vzduchu a následne kúpeľom vo vode s malým obsahom saponátu. Napokon budú píšťaly z organového kovu prepláchnuté

v destilovanej vode. Všetky píšťaly budú vyrovnané, ústia píšťal budú opravené (v prípade potreby zaletované). Zlomené či inak vážne poškodené píšťaly budú cínarsky opravené.

Prospektové píšťaly dostanú nové špičky nôh, aby sa predišlo ich ďalšiemu borteniu. V prípade chýbajúcich, nepôvodných či nezvratne zničených píšťal budú tieto nahradené replikami.



Celkový pohľad na píšťalový fond Pozitívu.

4. 8. DREVENÉ PÍŠŤALY

Po vyložení píšťal z nástroja budú očistené suchou cestou, suchou parou a vysokým tlakom vzduchu. Všetky drevené píšťaly budú impregnované náterom proti drevokaznému hmyzu a hubám prípravkom Lignofix – Varhany. Píšťaly poškodené červotočom budú spevnené ponorom do prípravku Solakryl. Zátky píšťal budú vybrané, očistené a impregnované. V prípade netesnosti bude ich okožovanie vymenené. Telá otvorených píšťal v prípade nedostatočnej dĺžky (skrátené pri ladeniach) budú doplnené. Bude nutné vyhotoviť nové zavesenie väčších píšťal. Šaškov spôsob „sklincovania“ píšťal do seba nie je práve najlepším riešením z pohľadu stability píšťal a servisu nástroja.



Poškodené nohy prospektových píšťal.

4. 9. INTONÁCIA A LADENIE

Intonácia musí vychádzať z pôvodnej zvukovosti staviteľa nástroja. Pre jej zistenie sa budú hľadať také píšťaly, ktoré majú pôvodné otvory v nohách a ich výrezy a zvukotvorné časti sú v intaktnom stave. Drvivá väčšina píšťal je v tomto smere intaktne zachovaná, takže intonácia sa obmedzí na vyrovnanie dynamiky a nasadzovania píšťal. Ladenie bude rovnomerné.



Nevyhovujúce hlučné čerpadlo vzduchu.